

DOCTRINA MEDVEDEV

IRIMIE PETRE VLAD*

Abstract. *The present paper has been written based on the occasion of achieving of a decade since the Vladimir Putin's speech during the 42nd Munich Conference, the moment which basically created the starting point of the Medvedev Doctrine, expressed a year later by his successor, Dmitry Medvedev. The events occurred within this period determined and allowed me to draw up this work, which has as its main purpose the creation of a coherent image on the importance of the Medvedev Doctrine and on how its principles still influence the foreign policy of the Russian Federation.*

Keywords: *doctrine, principles, power, Russia, security.*

Introducere – contextul emergenței doctrinei Medvedev

Chiar dacă la cea de-a 43-a Conferință de la München din luna februarie a anului 2007 retorica lui Putin nu a fost, poate, la acel moment, suficient de bine înțeleasă sau judecată, acum, la mai bine de zece ani de la momentul în care Putin apărea în fața lumii cu acea nouă retorică, agresivă, belicoasă și cu un discurs tăios la adresa arhitecturii de securitate internațională construită post-Război Rece, ne putem uita înapoi și putem observa ușor faptul că în esență acțiunile Federației Ruse nu ar fi trebuit să surprindă. În luna februarie a anului 2007, la München, Putin accentua faptul că Rusia nu mai avea de gând să rămână în umbra Vestului și a trasat clar o nouă orientare a politicii externe ruse. Toate acțiunile intruzive ale Federației Ruse după acel moment și până astăzi, au urmat practic ideile prezentate în 2007 de Vladimir Putin. În principal, acestea accentuau pe de-o parte nevoia de schimbare a unilateralismului din relațiile internaționale și blamau, pe de altă parte, politica externă a Statelor Unite.

De la Osetia de Sud și Abhazia până la Crimeea, Donbass și chiar Aleppo, toate aceste episoade urmau să marcheze ultima decadă, caracterizată în domeniul relațiilor internaționale, printre altele, de încălcări repetate ale dreptului internațional din partea Rusiei. Viziunea expusă de Vladimir Putin în 2007, a repre-

* Masterand în cadrul Masterului de Studii de Securitate al Facultății de Sociologie și Asistență Socială a Universității din București. Adresa email: irimie.vlad15@gmail.com.

zentat astfel un moment de-a dreptul atroce în relațiile internaționale, prin manifestarea directă, dură și fermă, pentru prima dată într-o asemenea manieră după colapsul Uniunii Sovietice, a ambițiilor geopolitice ale Moscovei cât și prin acuizarea Statelor Unite de eșecul creării unei lumi „plină de tensiune, tragedii umane și acțiuni ilegite” (Shanker & Landler, 2007). Dacă ar fi să căutăm motivele care au stat în spatele discursului lui Putin din 2007, am putea remarca cel puțin problema planurilor tot mai concrete la acea vreme de implementare a sistemului de apărare anti-rachetă american în Polonia și Republica Cehă, Kremlinul percepend aceste acțiuni ca pe o tentativă de schimbare a balanței de forțe în jumătatea estică a Europei (The Munich Doctrine, 2007), cât și o amenințare împotriva capacităților sale de proiectare a puterii în Europa de est, cât și problema expansiunii Alianței Nord-Atlantice și a Uniunii Europene către sfera de influență a Federației Ruse. Observăm așadar faptul că înainte de afirmarea de către Medvedev în 2008 a celor cinci principii ale doctrinei sale, linia de acțiune a acestora fusese practic trasată la München, cu un an mai înainte, de către predecesorul său, Vladimir Putin, printr-o declarație care avea să readucă problema rusă în mijlocul preocupărilor internaționale. Putin lăsa așadar o moștenire extrem de dificilă pe umerii lui Dmitri Medvedev, cel care avea să îi succedă în fruntea statului rus, în anul următor. Așa cum vom observa în conținutul doctrinei Medvedev, aceasta nu a adus mai nimic revoluționar față de ceea ce Putin propunea la München, ci reprezenta mai degrabă o continuare sau o perpetuare logică a unor decizii și direcții, clar stabilite anterior venirii lui Dmitri Medvedev în fruntea statului rus.

Referitor la contextul intern al anului 2008 în Rusia, trebuie punctat faptul că Dmitri Medvedev a câștigat alegerile prezidențiale ale aceluiași an cu o campanie care a reușit totuși să creeze imaginea unui viitor președinte orientat către ideea de modernizare, de revitalizare a Federației Ruse, nu doar din prisma factorilor interni, ai celor economici, sociali sau politici deopotrivă, ci și din prisma celor externi. Așa cum precizam anterior, discursul lui Medvedev în ceea ce privea politica sa externă continua linia de reaffirmare a puterii și influenței Federației Ruse în relațiile internaționale. Totuși, cursa electorală a lui Dmitri Medvedev nu a fost una necontroversată.

Pe lângă semnele de întrebare care planau asupra onestității alegerilor prezidențiale din acel an, în societatea rusă existau totodată o serie de îndoieli legitime legate în special de modul în care Medvedev urma să conducă Rusia către reforma promisă într-un joc politic care avea să ducă la o schimbare a fotoliilor între el și Vladimir Putin. Promisiunile de dezvoltare erau acompaniate de promisiuni publice legate de continuarea cursului stabilit de Vladimir Putin, promisiuni care ridicau bineînțeles suspiciuni corecte cu privire la integritatea și independența sa față de fostul și actualul președinte al Federației Ruse (Deutsche Welle, 2008). Cu toate acestea Medvedev era perceput de o bună parte din societatea rusă ca un tehnocrat capabil, care urma să vină la conducerea statului rus fără un trecut în structurile KGB, și cu șansa de a fi nu doar un simplu mandatar al lui Vladimir Putin în cea mai înaltă funcție a statului rus. Uitându-ne însă în trecut, observând cursul istoriei și direcțiile doctrinei Medvedev, am putea afirma faptul că acesta nu a avut nicidecum libertatea sau forța necesară de a trasa aceste

politici în mod independent față de prim-ministrul său, Vladimir Putin, cu toate că fără dubiu, Medvedev avea totuși la rândul său un cuvânt de spus în orientarea politicilor Federației Ruse.¹

În orice caz, este greu de precizat cât de posibil ar fi fost ca Medvedev să fi fost total independent în raport cu influența și puterea exercitată de Putin. Încă de la începutul aceluși an, Vladimir Putin și-a numit aliați în funcții cheie. Personalități foarte apropiate lui Vladimir Putin din spațiul politic rusesc ca Serghei Ivanov sau Serghei Naryshkin, au primit pe finalul mandatului lui Putin la Kremlin funcții importante precum cea de prim-viceprim-ministru, oferită lui Serghei Ivanov, respectiv cea de viceprim-ministru, cu un mandat pentru activitățile economice externe ale Rusiei, oferită lui Serghei Naryshkin (Black, 2015: 1-2). Mai devreme de acest moment, la finele anului 2016 tandemul Putin-Medvedev fusese oricum deja sudat, printr-un discurs susținut în fața votanților Partidului Rusia Unită, moment prin care Medvedev accepta numirea oficială drept candidat al acestui partid pentru funcția de președinte, iar Putin accepta în același timp să „servească” împreună cu acesta poporul rus din funcția de prim-ministru (Black, 2015: 5).

Ca o consecință directă a viziunilor expuse la München în 2007, referitor la contextul extern al emergenței doctrinei Medvedev, putem spune că aceasta a fost comunicată la foarte scurt timp după încheierea războiului de cinci zile din Georgia, conflict reaprins pe 1 august 2008, sub pretextul apărării etnicilor ruși, subiecți ai mișcărilor separatiste din Osetia de Sud și Abhazia. George Friedman elabora pentru Stratfor în toamna anului 2008 o analiză a unei imagini de ansamblu în cadrul căreia s-a dezvoltat Doctrina Medvedev. Acesta reușea să concentreze atunci într-o frază din cuprinsul acestei analize întregul spectru al situației regionale la momentul afirmării doctrinei Medvedev: „Statele Unite aveau nevoie de ruși și nu puteau bloca rușii”. Nimic mai corect din punctul meu de vedere; am să mă refer pe scurt în rândurile următoare la explicația lui Friedman referitoare la această afirmație.

George Friedman a conturat contextul regional al mijlocului anului 2008, observând o situație ce se îmbunătățea ușor în regiunea ce se întinde între Irak și Pakistan. Conflictul din regiune, cele din Irak și Afganistan, rămăneau însă extrem de apăsătoare pentru armata americană iar acestora li se adăuga problema proliferării nucleare a Iranului, asupra căruia Statele Unite și Israelul amenințau cu lovituri aeriene în cazul în care Teheranul nu decidea abandonarea programului de îmbogățire a uraniului. Capabilitățile militare ale SUA erau întinse la maxim în regiune, ceea ce poate explica în viziunea lui Friedman, de ce invazia Rusiei în Georgia și atacul asupra Osetiei de Sud nu au reprezentat o surpriză. Washingtonul a creat o oportunitate masivă Kremlinului prin angajamentele pe

¹ În 2010, la doi ani după ce a devenit președinte, un sondaj al *Levada independent polling agency* preluat de *The Telegraph* arăta faptul că doar unul din cinci cetățeni ruși (20%) considerau că marea parte a puterii în statul rus se află în mâinile lui Medvedev, în timp ce aproximativ 22% dintre cetățeni considerau faptul că Putin este de fapt principalul deținător al puterii. Totodată, sondajul arăta faptul că 52% erau de părere că cei doi își împărțeau puterea în mod relativ egal. Articolul poate fi accesat la adresa <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/7773371/Dmitry-Medvedev-gaining-more-independence-from-Vladimir-Putin.html>, accesată la data de 12 august 2017.

care le avea în cadrul celorlalte conflicte din regiune iar liderii ruși nu au ezitat să pedepsească tentativele NATO de a se extinde până în Georgia. SUA nu deține forțe de rezervă semnificative pentru a se implica într-un nou conflict și, mai mult decât atât, Statele Unite și-ar fi dorit ajutorul Rusiei în alte chestiuni precum cele ce țineau de problema iraniană sau chiar de cea din Afghanistan, locuri unde Moscova avea și încă are o influență semnificativă.

În plus față de aspectele prezentate până acum, consider că este important de amintit și faptul că anul 2008 a fost de asemenea un an cu alegeri prezidențiale și în Statele Unite care aveau să aducă la Casa Albă un lider cu o nouă viziune pentru America, Barack Obama. Acesta avea să încerce să dezvolte o relație ceva mai solidă cu noul președinte rus și să restarteze relațiile dintre cele două state. Putem spune că debutul acestui reset în relațiile Washington-Moscova a avut loc prin întâlnirea celor doi lideri înaintea summitului G-20 din aprilie 2009.² Deși existau încă aspecte nelămurite și nerezolvate legate de problema Georgiei sau de dezvoltarea programului de apărare anti-rachetă în Europa, întâlnirea părea să creeze o atmosferă favorabilă începutului unor noi tratative între cele două state. Apogeul colaborării dintre cei doi urma să fie probabil atins prin semnarea tratatului de dezarmare START, succesorul originalului *Tratat pentru Reducerea Armelor Nucleare Strategice*, în aprilie 2010 care, pe lângă valoarea sa directă, deținea și o semnificație simbolică, fiind un prim pas spre un nou stagiul al relațiilor ruso-americane (Ulyanov, 2015) și la care voi mai reveni în cadrul acestei lucrări.

Conținutul și obiectivele doctrinei

Urmează ca în această secțiune să abordez Doctrina Medvedev ca pe un set de principii fundamentale, care, așa cum vom vedea în cele ce urmează, pot fi extrem de sugestive și relevante într-o analiză retrospectivă precum aceasta. Acest set de principii urma să stea la baza politicii externe a președintelui Dmitri Medvedev și a fost enunțat în premieră pe data de 31 august 2008³, la puțin timp după încheierea incursiunii armatei ruse în Georgia. Momentul ales de Medvedev pentru prezentarea principiilor doctrinei sale nu a fost așadar unul aleator ci, venind la scurt timp după încheierea ostilităților din Georgia, oferea sugestia determinării Rusiei în apărarea etnicilor ruși de pe teritoriul altor state și transmitea astfel un mesaj clar la nivel internațional.

Înainte de a mă orienta către conținutul doctrinei mai trebuie totuși să precizez faptul că sunt de părere că la baza acestei doctrine au stat, în fapt, două țeluri majore care au evoluat, am putea spune, din scopul tandemului Putin-Medvedev de a reface „măreția“ Federației Ruse: pe plan intern, putem discuta despre obiectivul de a reclădi o societate rusă solidă, identificabilă pe scurt cu un nivel

² Mai multe detalii despre întâlnirea celor doi lideri de stat, prilejluț de summit-ul G-20, pot fi accesate la <https://www.theguardian.com/world/2009/apr/01/barack-obama-dmitri-medvedev-nuclear-disarmament>, adresă accesată la 8.06.2017.

³ George Friedman a elaborat o analiză foarte bine documentată a doctrinei Medvedev cât și a strategiei Statelor Unite raportată la aceasta. Analiza poate fi parcursă la adresa https://www.stratfor.com/weekly/medvedev_doctrine_and_american_strategy, accesată la 7 iunie 2017.

de trai ridicat și cu reducerea discrepanțelor economice din societate iar, pe plan extern, despre dorința de recăpătare a statutului de mare putere a Rusiei în lume, statut ce comportă atât dorința cât și capacitatea de exercitare a acestei puteri către exterior (Matthews, 2010). Intruziunea Rusiei în Georgia și Doctrina asumată imediat au reprezentat de fapt, exact ceea ce ministrul rus de externe afirma: „un îndelung așteptat moment al adevărului“, un moment inițiat în primul mandat a lui Vladimir Putin, continuat și consolidat în cel a lui Medvedev și care ar fi trebuit să servească drept avertisment în vederea politicilor Rusiei pentru următorii ani și astfel să conducă la politici care să preîntâmpine incursiunea Federației Ruse în următorii ani pe teritoriul altor state suverane.

Reîntorcându-ne la principiile amintite, primul dintre acestea avea ca punct central dreptul internațional: „*Rusia recunoaște primatul principiilor de bază ale dreptului internațional, care definește relațiile dintre națiunile civilizate. În cadrul acestor principii, al acestui concept al dreptului internațional, vom dezvolta relațiile noastre cu alte state.*“ Semnificația reală a sintagmei „drept internațional“ poate fi considerată drept ordinea mondială general acceptată în sistemul global, o ordine care nu putea fi respinsă de președintele rus. În schimb, se pare că o putere revoluționară precum Rusia ar putea să folosească dreptul internațional împotriva acelor care îl respectă cu adevărat (Smith, 2008). A nu se înțelege din acest principiu, pe cale de deducție, faptul că Moscova afirma la acel moment acceptanța stării unipolare a mediului internațional de la acea dată. Așa cum am spus și mai devreme și vom putea observa și în principiul următor, această stare a fost principalul catalizator al nemulțumirilor Kremlinului și, trebuia înțeles de aici, faptul că Federația Rusă va încerca să schimbe această stare hegemonică, nu acționând ilegal în cadrul sistemului internațional ci dimpotrivă, respectând, măcar din punctul său de vedere, principiile dreptului internațional. Practic, acest prim punct era introdus ca fundament al celorlalte patru, următoarele principii urmând să evolueze practic în cadrul acestuia.

Al doilea principiu se referea la multipolaritatea sistemului internațional și poate fi redat în modul următor: „*Lumea trebuie să fie multipolară. Unipolaritatea este inacceptabilă, dominația este impermisibilă. Nu putem accepta o ordine mondială în care toate deciziile sunt luate de către un singur stat, chiar dacă este unul important precum Statele Unite. O asemenea ordine este instabilă și plină de conflicte.*“ Acest al doilea principiu dorea să transmită faptul că Rusia nu avea de gând să mai accepte, în cazul în care o făcuse până atunci, primatul Statelor Unite pe scena internațională și că, pe cale de consecință, contracararea acestei unipolarități începe odată cu acest discurs. Poate fi considerat acesta un discurs securizator? Am putea spune că da. Asimilarea unipolarității americane cu un cadru internațional instabil, conflictual, în care un singur actor statal dirijează toate mecanismele pe baza cărora funcționează ordinea mondială, plasa această problematică într-o umbră a amenințărilor directe și chiar vitale, nu doar la adresa Rusiei, ci și la adresa tuturor statelor care, așa cum reieșea din acest principiu, aveau de suferit de pe urma conflictelor generate, în perspectiva Moscovei, de starea unipolară a sistemului internațional.

În centrul celui de-al treilea principiu se afla ideea izolării Rusiei, o teamă istorică adânc înrădăcinată, din punctul meu de vedere, în identitatea Rusiei și a rușilor: „*Rusia nu dorește să aibe o confruntare cu niciun alt stat; Rusia nu are nicio intenție de a se izola. Vom dezvolta, pe cât posibil, relații de prietenie atât cu Europa cât și cu Statele Unite ale Americii, precum și cu alte state din lume.*“ La prima vedere acest principiu transmitea o viziune aparent inofensivă. Totuși, luând în considerare imaginea de ansamblu, putem spune că aceste relații amicale depindeau în mare măsură de comportamentul celorlalți actori raportat la Rusia, Medvedev încercând să ducă discursul într-o arie bine cunoscută a victimizării, cea a unei Rusii care a fost, de fapt, eterna pradă a celorlalți, oricare ar fi ei, în funcție de epoca la care ne raportăm. Putem pune acest principiu și pe seama faptului că Federația Rusă nu intenționa în niciun fel să intre în conflicte clasice, deschise cu un stat terț. Modul în care se putea prefigura că va acționa Kremlinul în momentul în care anumite elemente vor sta în calea aspirațiilor sale era cel al războiului hibrid, cu palierele sale specifice, spionajul, atacurile cibernetice și războiul informațional, cu un accent important pus totodată pe confruntările de tip proxy, caracterizate printr-o implicare a unei puteri în mod indirect, prin interpuși, în cadrul unui conflict, pentru susținerea uneia dintre părți în încercarea influențării deznodământului respectivei confruntări în direcția dorită.

Principiul cu numărul patru făcea referire la protejarea cetățenilor ruși: „*Prioritatea noastră absolută este aceea de a proteja viața și demnitatea cetățenilor noștri, oriunde se află aceștia. De asemenea, vom urmări acest lucru în politica noastră externă. Vom proteja, de asemenea, interesul comunității noastre de afaceri din străinătate și trebuie să fie clar pentru oricine faptul că în cazul în care va întreprinde o agresiune, aceasta va primi un răspuns.*“ Un punct foarte important al doctrinei Medvedev, prin care Rusia își rezerva, dacă putem spune așa, dreptul de a interveni în orice regiune a unui alt stat în care cetățenii ruși se aflau sub amenințare. Acest punct oferea o bază doctrinară și totodată o pârghie pentru intervenția Rusiei în orice țară, dacă aceasta va considera că acest lucru se impune pentru apărarea cetățenilor ruși care trăiesc în statul respectiv. Este ceea ce a stat atât în spatele invaziei din Georgia cât și din Ucraina iar personal sunt de părere că acest penultim principiu ar trebui corelat în principal cu ultimul, cel care pune accentul pe zonele de influență ale Rusiei.

Ultimul punct, însă deloc mai puțin important, sublinia, așa cum am precizat, importanța zonelor de influență pentru Rusia: „*Rusia, la fel ca celelalte state are regiuni unde deține interese privilegiate. În aceste regiuni, există state cu care, în mod tradițional, am avut relații de prietenie cordiale, relații istorice speciale. Vom lucra foarte atent în aceste regiuni și vom dezvolta aceste relații de prietenie cu aceste state, cu vecinii noștri apropiați.*“ Este destul de clar faptul că Medvedev făcea referire aici cu precădere la interesele pe care Moscova le are în statele vecine, foste membre ale Uniunii Sovietice și la protecția influenței sale în interiorul acestora. Acest lucru semnifică deopotrivă faptul că aceste state nu vor mai putea iniția politici care să nu corespundă cu interesele Rusiei (Friedman a., 2008). Coroborând punctele doi, patru și cinci, putem trage concluzia că războiul din Georgia nu a reprezentat așadar un eveniment izolat,

ci o angajare a Rusiei într-o redefinire generală a sistemului regional și internațional (Friedman b., 2008). Nu trebuie înțeles totuși faptul că ambițiile doctrinei Medvedev urmau să se limiteze la fostele state membre ale URSS ci dimpotrivă. Doctrina urmărea extinderea către Europa de Est și Orientul Mijlociu, cu scopul de reafirmare și consolidare a prezenței Moscovei în arealul său de influență, ca element al unei tentative de subminare a supremației americane și de recăpătare a controlului asupra zonelor din Europa de Est și din Orientul Mijlociu, condiție fără de care Rusia nu ar putea renaște ca mare putere la nivel internațional.

Aplicarea și efectele doctrinei Medvedev

Este de la sine înțeles faptul că Doctrina Medvedev nu a fost neapărat bine primită de statele occidentale și cu precădere de Statele Unite; deși Doctrina avea un caracter provocator în ansamblul ei, au fost criticate în special ultimele două principii ale sale, întrucât se putea observa că acestea erau cele pe fondul cărora Rusia tocmai intervenise în Georgia, sub pretextul protejării cetățenilor ruși din Osetia de Sud și Abhazia. Totuși, uitându-ne în trecut și raportându-ne la efectul imediat pe care îl creaseră cele cinci puncte ale doctrinei, imediat după finalizarea episodului din Georgia, putem afirma că Doctrina lui Medvedev nu a fost pe termen scurt atât de revoluționară pe cât părea a fi la prima vedere, cu toate că liderul de la Kremlin a încercat spre exemplu, să înainteze propunerea înființării unei noi organizații pan-Europene în tentativa de a pune capăt rolului pe care NATO îl deținea în arhitectura de securitate a Europei și de a diminua pe cale de consecință influența Statelor Unite în Europa. Așa cum remarca și Bungajski (2010: 83), paradoxal era faptul că Moscova propunea un nou cadru de cooperare la nivel internațional, cu toate că tocmai încălcarea grav regulile cadrului de securitate existent.⁴

Sunt de părere că trebuie să abordăm proiectul acestei noi organizații în contextul afirmării doctrinei Medvedev întrucât cele două proiecte au fost inițiate practic succesiv, la scurt timp unul după celălalt. Noua arhitectură de securitate imaginată de Medvedev reprezenta o tentativă de transpunere în realitate sau de implementare a liniilor conceptuale de politică externă trasate prin principiile doctrinei. Această nouă structură s-ar fi bazat în principal pe principiul conform căruia niciun stat sau organizație internațională nu ar fi putut avea drepturi exclusive de a păstra pacea și stabilitatea în spațiul Euro-Atlantic. Critica unipolarității fusese subliniată de Vladimir Putin la Conferința de la München din 2007, pentru ca mai apoi să fie reiterată de Medvedev la Berlin, în cadrul primei sale vizite externe, și reafirmată ulterior în Franța la *World Policy Conference* pe 8 octombrie 2008; observăm așadar o serie de cazuri repetate în care liderii ruși au subliniat principala problemă a Rusiei. În fond, întreaga inițiativă, privită într-o manieră de ansamblu, era în primul rând un soi de recul, o reacție a Federației Ruse la adresa întregii perioade de după Războiul Rece în care aceasta s-a văzut

⁴ Spre exemplu am putea menționa aici încălcarea gravă prin incursiunea în Georgia a *Tratatului cu privire la Forțele Convenționale în Europa* sau a *Actului Final de la Helsinki* din 1975.

practic exclusă din jocurile politice și de securitate europene, cât și, bineînțeles la adresa *status-quo-ului* care făcuse acest lucru posibil. Ar fi putut o mai bună negociere a Occidentului cu Moscova, în toți anii de după prăbușirea Uniunii Sovietice, să determine o altfel de atitudine la Kremlin în anul 2007? Greu de precizat fără o analiză riguroasă, însă ceea ce putem spune cu siguranță este că Federația Rusă a decis în mod clar în 2007, pentru prima dată după 1991, faptul că dorește, prin orice mijloace, să redevină relevantă pe plan mondial. Pentru ca această revenire din corzi, dacă o putem numi așa, să fie realizabilă, Medvedev era conștient că mai înainte de toate trebuia să slăbească Articolul 5 al Alianței și să prevină totodată acapararea unor alte zone din Europa de către NATO fără acordul Rusiei.⁵ Iar starea internațională de la acel moment părea să îi ofere lui Medvedev o șansă dacă e să ne uităm la disensiunile existente, atât în interiorul Europei, cât și între Europa și Statele Unite, foarte vizibile la summit-ul NATO de la București din 2008 sau la criza economică și financiară de pe urma căreia Rusia avea să încerce să profite din plin. Viziunea unor state membre UE pentru un rol mai important al Uniunii într-o nouă lume multipolară, juca de asemenea un rol foarte important în vederea identificării unei căi de negociere a unui cadru care să ofere legitimitate Moscovei în direcția controlului indirect al zonelor din fostul bloc sovietic.

Cu toate că premisele acestei inițiative, menționate mai sus, erau destul de clare, vizând o modificare a instituțiilor de securitate euro-atlantice existente, pe baza motivului principal că acestea au devenit inutile sau depășite și că nu mai puteau susține echilibrul în mediul de securitate existent, conținutul viziunii de securitate a lui Medvedev era realmente ambiguu. La fel ca atunci când și-a lansat Doctrina, planul lui Medvedev pentru un nou cadru de securitate, care se dorea să susțină pacea mondială, se axa pe cinci puncte principale care ofereau această ambiguitate: (a) o nouă înțelegere ar fi trebuit să se bazeze pe respectarea suveranității, integrității teritoriale și independenței naționale; (b) ar fi trebuit să afirme inadmisibilitatea utilizării forței sau a amenințării utilizării sale în relațiile internaționale; (c) ar fi trebuit să scoată în afara legii asigurarea securității unui stat prin mijloacele financiare ale altor state intermediare prin alianțe militare și coaliții care subminează unitatea spațiului de securitate comun, cât și dezvoltarea de alianțe militare care ar amenința securitatea celorlalte părți ale tratatului; (d) tratatul ar fi garantat în viziunea lui Medvedev că niciun stat sau organizație internațională nu poate avea drepturi exclusive pentru a menține pacea și stabilitatea în Europa; (e) ar fi stabilit parametri de bază pentru controlul armelor și limite rezonabile pentru dezvoltarea capacităților militare, împreună cu proceduri pentru lupta împotriva traficului cu droguri, proliferării nucleare și terorismului (Triantaphyllou, 2013: 74).

În ceea ce privește răspunsul mediului internațional la planul Medvedev asupra unei noi arhitecturi de securitate, proiectul a fost primit, la fel ca și Doctrina, cu opinii destul de diferite în rândul liderilor europeni și euro-atlantici. În

⁵ Discursul președintelui rus din cadrul World Policy Conference poate fi parcurs la adresa <http://en.kremlin.ru/events/president/news/1659>, accesată la data de 08.06.2017.

perioada următoare lansării acestei inițiative, Javier Solana, Înaltul Reprezentant al Uniunii Europene pentru Politică Externă și de Securitate Comună, se declara încântat de aceste propuneri și recunoștea faptul că propunerile lui Medvedev i-au atras atenția, reacția sa pozitivă fiind împărtășită chiar și de marile puteri ale Uniunii Europene, Germania și Franța, împreună cu state precum Italia, Spania sau Cipru. Mai mult, Nicholas Sarkozy, propunea la întâlnirea OSCE a șefilor de stat și de guvern din decembrie 2008 organizarea unui summit dedicat acestei inițiative la mijlocul anului următor, propunere care nu a îndeplinit însă necesarul de voturi. Pe de cealaltă parte, state precum Statele Unite, Marea Britanie, statele baltice sau Polonia au respins în mod deschis acest proiect, în timp ce leadership-ul NATO, deși nu vedea, în mod firesc, cu ochi buni propunerile lui Medvedev, se declara deschis la negocieri pe marginea problemei. Problema urma să rămână însă în continuare pe agenda internațională cu toate că toate părțile observau în cele din urmă ambiguitatea proiectului expus de președintele rus. O altă problemă pentru Vest ar fi putut să o reprezinte și poziția de pe care statele occidentale ar fi negociat acest proiect. O deschidere rapidă și pozitivă a Occidentului către ideile propuse de Medvedev, imediat după episodul invaziei în Georgia, ar fi încurajat Moscova în vederea utilizării politicilor de forță pentru atingerea obiectivelor sale.

Pentru ca noua arhitectură de securitate propusă de Medvedev să prindă contur, planul avea nevoie să fie susținut de un tratat. Așa cum NATO și Uniunea Europeană dispun de un astfel de document care unește viziunile și obiectivele statelor membre, Federația Rusă urma să pună pe masă, la *Conferința Anuală a OSCE* din luna iunie a anului 2009, un *Tratat de Securitate European* care îngloba viziunea medvedistă, reluând ideea multipolarității și cea a indivizibilității securității statelor. Pe scurt, documentul sugera faptul că NATO și UE au atins o limită expansionistă către est, direct opusă intereselor Rusiei în vecinătatea sa, interese ce vizau reîntoarcerea Rusiei la statutul de mare putere pe continent și condamna astfel idei precum asigurarea securității unor state suverane prin mijloacele unor alte state terțe sau dreptul exclusiv al unui stat sau organizații internaționale de a asigura securitatea în spațiul euro-atlantic. Câteva zile mai târziu, în cadrul *Întâlnirii Informale a Miniștrilor de Externe ai Statelor OSCE privind Viitorul Securității Europene*, statele participante conveneau faptul că prevederile tratatului propus de Medvedev, ce se axau exclusiv pe componenta *hard* a securității, nu puteau fi acceptabile, poate cel mai important dintre motive fiind faptul că, această componentă se găsea deja printre cele trei dimensiuni⁶ ale Actului Final de la Helsinki din 1975, document valid care stă în continuare la baza OSCE și pentru care statele părți au ales în schimb să-și reafirme susținerea, considerând astfel că propunerea Moscovei nu ar fi adus în cele din urmă un plus semnificativ sau o contribuție relevantă la cadrul de securitate existent, cu toate că Federația Rusă vedea cele două elemente ca fiind comple-

⁶ Alături de problematica securității *hard* în Europa, *Actul Final de la Helsinki* mai înglobează alte două secțiuni: cooperarea în domeniul economiei, al științei și tehnologiei și a problemelor legate de mediu și cooperarea în probleme umanitare și de alte tipuri.

mentare. Proiectul lui Medvedev s-a încheiat în cele din urmă fără un succes notabil pentru Federația Rusă. Opoziția americană și a conducerii NATO, mai pronunțată decât cea europeană, a prevalat în fața ambițiilor revoluționare ale președintelui rus, considerându-se că ideile Moscovei pot fi cel mai bine urmărite în cadrul mediului de securitate existent, un argument în plus al diplomaților americani fiind acela că negocierea unui întreg nou tratat între cele peste 50 de țări ar fi fost un proces de extrem de lungă durată și foarte dificil în raport cu câștigurile pe care le-ar fi adus⁷ (Weitz, 2012).

Raportându-mă în continuare la aplicarea și efectele doctrinei, mai trebuie notat faptul că așa-zisa epocă Medvedev s-a făcut remarcată și printr-o relansare a relațiilor ruso-americane, care debuta în anul 2009. Parte din motivele care au stat în spatele acestui trend au fost de asemenea precizate anterior în această lucrare, și mă refer aici la situația trupelor americane în conflictele din Orientul Mijlociu, cât și la noul suflu pe care relațiile bilaterale dintre cele două state îl căpătau odată cu alegerea în fruntea acestora, a două nume noi, Obama și Medvedev, doi lideri politici mai dispuși către un dialog constructiv decât predecesorii lor. La fel de important însă a fost și momentul în care, pe 17 septembrie 2009, Barack Obama își anunța decizia de a renunța la strategia administrației Bush legată de construirea scutului anti-rachetă în Europa de Est, mișcare ce era văzută de Rusia ca o amenințare directă la adresa sa (Harding & Traynor, 2009) și care cântărise decisiv în reorientarea politicii externe a Federației Ruse și adoptarea discursului agresiv împotriva mediului internațional de securitate al anului 2007.

Această relansare a relațiilor ruso-americane s-a remarcat și printr-un alt moment foarte important, semnarea *Tratatului de reducere a armelor nucleare strategice (New START)* în data de 8 aprilie 2010. Dacă ne uităm înapoi, am putea afirma chiar faptul că semnarea acestui tratat a reprezentat principala realizare materială a procesului de relansare a relațiilor dintre cele două state. Acesta oferea beneficii de securitate majore pentru Washington, probabil cel mai notabil fiind faptul că Rusia se angaja prin acest tratat să își limiteze forțele nucleare strategice la un nivel agreat de către ambele părți. Pentru Medvedev semnarea acestui tratat a reprezentat o realizare majoră, atât din punct de vedere economic, întrucât oferea Rusiei oportunitatea de a realoca o parte importantă din resursele financiare destinate sectorului nuclear militar, însă și realimenta pretențiile Rusiei de a fi percepută ca o mare putere, impulsivând prestigiul său la nivel internațional (Stent, 2014: 221-222). Totuși, viziunea lui Obama de a reduce pe cât de mult posibil capacitățile nucleare ale celor două state nu a fost acceptată integral la Moscova, liderii de aici neacceptând inițiativa unei noi reduceri a foceilor nucleare și a mijloacelor de transport a acestora, considerând faptul că arsenalul nuclear rămas ar putea avea rolul de a contrabalansa inferioritatea capacităților sale militare raportate la cele ale SUA sau NATO (Ulyanov, 2015). Cu toate acestea, restartarea relațiilor dintre cele două state avea să fie considerată un eșec în urma evenimentelor din Ucraina anului 2014, ce au dus la im-

⁷ Vezi Hillary Clinton's Remarks on the Future of European Security, U.S. Department of State, January 29, 2010, <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/136273.htm>, accesat la 09.06.2017.

punerea de sancțiuni din partea Statelor Unite împotriva Moscovei, cât și în urma lipsei de cooperare a Rusiei în problema conflictelor din Siria.

Relația Federației Ruse cu Statele Unite nu a fost însă singura care merită atenția noastră, uitându-ne înapoi la perioada mandatului lui Medvedev. Am putea deasemenea spune faptul că încercarea noii administrații de la Washington de a revitaliza relația cu Moscova a creat premisele unor atitudini similare în Europa. Doresc astfel ca în continuare să abordez în linii mari și relația Federației Ruse cu Germania pe parcursul acelor ani, stat despre care precizăm mai devreme că nu adoptase o reacție de respingere fermă a proiectului de securitate propus de Medvedev și care avea și continuare să dețină în continuare motive solide pentru menținerea unei relații funcționale cu Federația Rusă. Sub spectrul unor fragmentări evidente în cadrul zonei euro-atlantice în ceea ce privește relația cu Rusia, o serie de elemente cheie au accentuat procesul de consolidare a relațiilor Germaniei cu Moscova. Noua atitudine a Statelor Unite menționată anterior, criza financiară și economică sau diminuarea încrederii asupra nivelului de implicare a Statelor Unite în problemele de securitate europene, au fost doar câteva dintre motivele ce au determinat Germania să progreseze către o relație bilaterală mult mai strânsă cu Federația Rusă. Astfel, Germania părea statul cel mai dispus să poarte tratative pe marginea ambiguităților ce caracterizau în acei ani relațiile externe ale Kremlinului, pe cont propriu, fără un mandat european exprimat în mod oficial, însă cu perspectiva ca prin aceste tratative să poată să aducă Rusia mai aproape de cadrul de dezbateră politic și de securitate european.

Instrumentul strategic prin care Germania plănuia să testeze capacitatea de succes a negocierilor cu Rusia urma să fie problema transnistreană. Identificarea unor căi de negociere sau chiar a unei soluții viabile privind Transnistria ar fi oferit Germaniei oportunitatea exemplului perfect pentru a dovedi lumii politice internaționale disponibilitatea Kremlinului, cât și faptul că prin aprofundarea unor negocieri cu Federația Rusă se poate ajunge la rezultatele dorite. Mai pe scurt, Germania dorea că prin acest caz să dovedească viabilitatea unei colaborări prolifică cu Moscova. Discuțiile pe marginea acestei teme au condus către perspectiva înființării unui Comitet pe Probleme Politice și de Securitate UE-Rusia, propunere ce se afla înglobată în așa-numitul Memorandum Meseberg, document semnat de liderii celor două state la Castelul Meseberg din Germania la începutul lunii iunie 2010. În linii mari, Comitetul ar fi urmat să faciliteze cooperarea dintre Federația Rusă și Uniunea Europeană pe chestiuni legate de mediul politic, agenda de securitate și chestiuni legate de managementul crizelor, cât și să abordeze, bineînțeles, problema conflictului înghețat din Transnistria, în legătură cu care Germania spera să obțină progrese concrete în cadrul negocierilor 5+2.⁸ De menționat aici faptul că Germania a adoptat viziunea conform căreia Germania ar fi trebuit în cele din urmă să-și retragă trupele de pe teritoriul moldovean și să permită reunificarea Moldovei cu Transnistria, acțiune în schimbul căreia Rusia ar fi căpătat acces la procesul UE de *decision-making*, cât

⁸ Negocierile în formatul 5+2 asupra problemei transnistrene sunt reprezentate de cinci părți mediatore (Chișinău, Tiraspol, Federația Rusă, Ucraina și OSCE) și de două părți observatoare: Statele Unite și Uniunea Europeană.

și un cuvânt important în problemele de securitate europene (Socor, 2010). Memorandumul de la Meseberg, deși nu foarte mediatizat la acele momente, cuprindea în fapt anumite obiective strategice de ambele părți. Dacă în ceea ce privește Federația Rusă, obiectivele din spatele acestui document rămâneau, în linii mari ancorate în jurul reactualizării cadrului de securitate existent, exploatarea în folosul său a disensiunilor existente la nivel euro-atlantic sau dobândirea unei consistențe tot mai mari în cadrul dialogului de securitate european, în ceea ce privește Germania, consider în primul rând faptul că semnarea acestui act a reprezentat o dovadă clară a unei viziuni proprii, independente, a orientării politicii externe germane în Europa de Est, un act de forță menit totodată să speculeze schimbările relative de abordare din politica externă rusă a acelor ani, emenate din doctrina președintelui Medvedev. Tot de politica lui Medvedev se legau și considerentele economice germane în contextul crizei financiare. Promisiunile de liberalizare economică pe care Medvedev și le asumase ar fi putut să creeze pentru Germania noi oportunități de exploatare a piețelor ruse, mai puțin afectate de criză decât spațiul euro-atlantic (Dungaciu, 2015). Apropierea Republicii Moldova de Uniunea Europeană începând cu anul 2009 a avut de asemenea o importanță aparte în a o determina pe Angela Merkel să folosească acest dosar ca pe un instrument al negocierilor cu partea rusă, drept o răsplată pentru eforturile depuse de Moldova.

Totuși, până la finalul mandatului lui Medvedev, niciun progres real nu fusese îndeplinit pe această temă. Rusia ar fi trebuit să renunțe la prezența sa militară cât și la influența politică masivă în regiunea transnistreană în schimbul unei instituții care i-ar fi permis într-o anumită măsură incluziunea la masa europeană a tratatelor pe teme de securitate, un proces mult prea riscant și neatrăgător pentru Federația Rusă. Perspectivele unui succes pe această temă au fost mai departe spulberate, odată cu sfârșitul mandatului lui Medvedev în 2012 și revenirea lui Putin în fruntea statului, cel care nu împărtășea aceeași atitudine cu fostul lider rus. Evenimentele ulterioare din Crimeea și Donbas au făcut ca idei precum o reconfigurare a mediului de securitate după termenii Moscovei sau deschiderea unei uși către negocierile europene pe teme de securitate să fie complet excluse; dimpotrivă, putem afirma că incursiunea Rusiei pe teritoriul Ucrainei a semnat de fapt eșecul tentativelor sale de a-și impune viziunile externe prin mijloace diplomatice și pașnice și recurgerea în schimb la utilizarea forței. Chiar dacă mandatul lui Medvedev se încheiase deja cu doi ani mai devreme, la Kremlin reapărând Vladimir Putin⁹, care a negat în repetate rânduri trimiterea de trupe rusești pentru anexarea Crimeei în 2014, chiar și această acțiune a părut să fi fost construită pe fundamentele aceleași logici belicoase a celor cinci principii ale doctrinei Medvedev care au stat și la baza acțiunilor asemănătoare din Georgia anulului 2008. Oricum, după cele întâmplate în 2008, am putea să îi acordăm dreptate lui Mersheimer, atunci când într-o bine cunoscută analiză argumenta faptul că Occidentul se face responsabil, poate la fel de mult ca Rusia,

⁹ După o lege semnată la sfârșitul anului 2008 de Dmitri Medvedev, mandatul președintelui Federației Ruse fusese extins de la 4 la 6 ani, începând cu mandatul următorului președinte.

pentru criza din Ucraina. În ultimă instanță criza a survenit tot în urma politicii euro-atlantice de extindere către sfera de influență rusească și a politicilor de susținere a mișcărilor pro-democratice din Ucraina ce au început cu Revoluția Portocalie din 2004 (Mearsheimer, 2014). Statelor occidentale nu ar fi trebuit să le fi fost prea dificil să prevadă mișcarea Rusiei în momentul în care aceasta urma să își simtă amenințate principalele sale interese strategice. Mai ales că, așa cum am arătat de la începutul lucrării, Federația Rusă și-a declarat deschis atât nemulțumirile, cât și intențiile agresive.

Finalul doctrinei Medvedev? Considerații personale

Cu toate că mandatul de patru ani al președintelui Dmitri Medvedev a fost continuat printr-o realegere a lui Vladimir Putin la Kremlin, Federația Rusă continuă să acționeze în relațiile sale internaționale sub imperiul principiilor care au format Doctrina Medvedev. De fapt, acele obiective ambițioase exprimate de Dmitri Medvedev la începutul mandatului său nu au reprezentat decât o continuare a planului măreț al lui Vladimir Putin de restaurare a măreției Federației Ruse, atât în plan intern, cât și extern. Este așadar evident din punctul meu de vedere faptul că în spatele mesajului pe care Medvedev îl transmite prin Doctrina sa, se afla o reacție a unui stat nesatisfăcut de *status quo*-ul existent atât la nivel internațional, cât și regional, o atmosferă care persistă și astăzi în interiorul structurilor de luare a deciziilor în Federația Rusă. Acesta este motivul pentru care nu ar trebui probabil să vorbim despre un sfârșit al Doctrinei Medvedev, ci mai degrabă de o continuitate a unei tentative ce se perpetuează și care are în centrul său reconsolidarea și reafirmarea Federației Ruse și care a combinat pe parcursul ultimului deceniu mijloace de persuasiune diplomatice cu acțiuni agresive de tip *hard*.

În aceeași notă, ar fi eronat cel mai probabil să considerăm faptul că Doctrina Medvedev a fost o viziune proprie președintelui Medvedev; nici măcar una a tandemului Medvedev-Putin, ci mai degrabă una a întregii societăți și clase politice rusești, o expresie a sistemului rus în ansamblul său, în centrul căreia au stat, în fapt, două linii directoare majore orientate atât pe plan intern, cât și extern: dorința de reconsolidare a societății rusești și redobândirea statutului de mare putere a Rusiei pe scena relațiilor internaționale.

Referitor la mandatul la Kremlin al lui Dmitri Medvedev, s-a putut nota, ca și succes pe plan intern, inițierea unui proces de modernizare a economiei naționale, bazat în principal pe tentativa de diminuare a dependenței de vânzările provenite din zona de petrol și gaze și orientarea către un model economic axat mai mult pe dezvoltarea în sectoarele de inovare și tehnologie.¹⁰ Acest proces a fost inițiat de Medvedev ca rezultat al conștientizării problemelor pe care statul rus le avea în segmentul economic, cât și a pericolelor generate de criza financiară

¹⁰ Cu siguranță putem discuta și despre alte acțiuni cu un grad mai mare sau mai mic de succes întreprinse de Medvedev pe timpul mandatului său, de la reformele în sistemul electoral, până la cele din domeniul educației sau al luptei împotriva corupției. Totuși, întrucât acestea nu au reprezentat un subiect de analiză directă în cadrul acestei lucrări, am decis să mă rezum în concluziile lucrării doar la segmentul economic.

a anilor 2008-2009. Din punct de vedere economic trebuie amintit așadar și succesul pe care Federația Rusă l-a avut în protejarea propriei economii în fața crizei și, pe cale de consecință, în atragerea la masa negocierilor a unor state precum Germania, care, în căutarea unor piețe mai puțin afectate de criza economică și-au arătat disponibilitatea negocierii asupra unor teme ce țineau de propunerile de politică externă ale Federației Ruse, în acea perioadă.

Ajungând la acestea, practic principalul subiect de analiză al acestei lucrări, doresc să trasez anumite concluzii. Principiile ce au alcătuit Doctrina Medvedev au reflectat în primul rând o reacție a unei foste mari puteri mondiale la o îndelungată perioadă de timp pe parcursul căreia aceasta nu a mai putut practic să-și transfere influența către exterior. În momentul în care expansiunea Occidentului, referindu-mă aici atât la NATO cât și la Uniunea Europeană, a atins limitele așa zisei sfere de influență a Federației Ruse, cât și în momentul în care contextul geopolitic și disensiunile existente în spațiul euro-atlantic au permis acest lucru, Moscova a luat decizia de a-și juca probabil ultimele cărți în ideea redevenirii unei puteri mondiale. Prin intervenția în Georgia, Rusia pune apoi în practică retorica belicoasă afirmată de Putin la München în 2007 și făcea un pas decisiv către angajarea în redefinirea sistemului regional și internațional de securitate și către contracararea unilateralismului american. Susțin deopotrivă faptul că intervenția Rusiei în Georgia din 2008 ar fi trebuit să reprezinte un semnal de alarmă cât și un mesaj foarte clar la adresa structurilor de securitate euro-atlantice în vederea preîntâmpinării evenimentelor ulterioare ce au avut loc în Crimeea. Pe lângă efectele negative directe ale acestui episod rezultate din încălcarea dreptului internațional și conflictele ce au rezultat în zona de est a Ucrainei, anexarea Crimeei avea să pună capăt, pentru o bună perioadă, și oricăror altor tentative de reconsiderare a politicii externe ruse și de negociere a viziunilor de politică externă a acesteia, atât din partea statelor UE, cât și din partea Statelor Unite, stat cu care Rusia reușise o resetare a relațiilor bilaterale pe parcursul mandatelor lui Obama și Medvedev.

Tentativa ulterioară intervenției în Georgia, de negociere a redesenării arhitecturii de securitate existente, s-a încheiat în cele din urmă fără rezultatele așteptate de Federația Rusă. Cu toate că premisele acestui proiect erau destul de clare, ambiguitatea, lipsa de substanță a viziunilor ruse și incapacitatea unui compromis în ceea ce privește problema transnistreană, în momentul în care Europa prin Germania oferea șansa Moscovei de a dovedi viabilitatea propunerilor sale în schimbul unui loc la masa de negociere a problemelor de securitate în spațiul european, au fost printre elementele care au condus către un eșec.

BIBLIOGRAFIE

- „Georgia crisis defined new Russian policy – Lavrov.“ *Reuters*. September 01, 2008. Accesat la 10 iunie, 2017. <http://www.reuters.com/article/idUSL1611254>.
- Black, J. L., *The Russian presidency of Dmitry Medvedev: 2008 - 12; The next step forward or merely a time out?* London, Routledge, 2015.

- Bugajski, Janusz, *Georgian lessons: conflicting Russian and Western interests in the wider Europe*, Washington, D.C., Center for Strategic and International Studies, 2010.
- Dungaciu, Dan, „Cum poate ajunge Rusia vecina României? “. București, Revista Sinteza, 2015. <http://fumn.eu/en/cum-poate-ajunge-rusia-vecina-romaniei/>
- Freire, Maria Raquel., and Roger E. Kanet, *Russia and its near neighbours: identity, interests and foreign policy*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2012.
- Friedman, George, „Geopolitical Diary: The Medvedev Doctrine.“ *Stratfor Worldview*. Accesat la 7 iunie 2017. <https://www.stratfor.com/geopolitical-diary/geopolitical-diary-medvedev-doctrine>.
- Friedman, George, „The Medvedev Doctrine and American Strategy.“ *Stratfor Worldview*. Accesat la 7 iunie, 2017. https://www.stratfor.com/weekly/medvedev_doctrine_and_american_strategy.
- Harding, Luke, and Ian Traynor, „Obama abandons missile defence shield in Europe.“ *The Guardian*, September 17, 2009. Accesat la 11 iunie, 2017. <https://www.theguardian.com/world/2009/sep/17/missile-defence-shield-barack-obama>.
- Lo, Bobo, „Medvedev and the new European security architecture“, London, *Center for European Reform*, July, 2009.
- Mankoff, Jeffrey, *Russian foreign policy: the return of great power politics*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2012.
- Matthews, Owen, „Dmitry Medvedev’s Grand Strategic Ambitions“, *Newsweek*, March 13, 2010. Accesat la 7 iunie, 2017. <http://www.newsweek.com/dmitry-medvedevs-grand-strategic-ambitions-84943>.
- Mearsheimer J. John, „Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault“, *Foreign Affairs*, September/October 2014. Accesat la 10 iunie 2017. <http://johnmearsheimer.uchicago.edu/pdfs/Ukraine%20Article%20in%20Foreign%20Affairs.pdf>
- Reynolds, Paul, „New Russian world order: the five principles“, *BBC News*, September 01, 2008. Accesat la 10 iunie, 2017. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7591610.stm>.
- Shanker, Thom, and Mark Landler, „Putin Says U.S. Is Undermining Global Stability.“ *The New York Times*, February 10, 2007. Accesat la 10 iunie, 2017. <http://www.nytimes.com/2007/02/11/world/europe/11munich.html>.
- Stent, Angela, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2014.
- Socor, Vladimir, „Meseberg Process: Germany Testing EU-Russia Security Cooperation Potential“, *Eurasia Daily Monitor*, Volume 7, Issue:191, 2010. Accesat la 24 iunie, 2017. <https://jamestown.org/program/meseberg-process-germany-testing-eu-russia-security-cooperation-potential/#.ViaeBn4rLb0>(accesat
- „The Munich Doctrine“ – *Transitions Online*, Accesat la 8 iunie, 2017. <http://www.tol.org/client/article/18315-the-munich-doctrine.html>.
- Triantafyllou, Dmitris, *The security context in the Black Sea Region*, London, Routledge, 2010.
- Ulyanov, Ilya, „Assessing the Obama-Medvedev Reset in US-Russia Relations“, *E-International Relations*, Accesat la 10 iunie, 2017. <http://www.e-ir.info/2015/09/03/assessing-the-obama-medvedev-reset-in-us-russia-relations/>.
- Weitz, Richard. On Wider Europe, *Tashkent Maneuvers between Moscow, Washington, and Beyond*, The German Marshall Fund of the United States, 2012.